

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΜΑΘΗΜΑ: ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

ΕΡΓΑΣΙΑ ΦΟΙΤΗΤΗ :

ΟΝΟΜΑ: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΕΠΩΝΥΜΟ: ΤΣΟΒΟΛΟΣ

A.M.: 8625

ΕΞΑΜΗΝΟ Η'

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

II. ΓΑΜΟΣ ΜΕΤΑΞΥ ΕΤΕΡΟΔΟΞΩΝ ΚΑΙ ΕΤΕΡΟΘΡΗΣΚΩΝ

- α) Η υποχρεωτική ιερολογία ως συστατικός τόπος του γάμου
- β) Παράγοντες που καθορίζουν αν είναι υποστατός ή όχι, καθώς και έγκυρος.

III. Η ΠΡΟΣΧΩΡΗΣΗ ΕΝΟΣ ΤΩΝ ΣΥΖΥΓΩΝ ΣΕ ΑΛΛΟ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥΝΤΑΙ

- α) Υφίσταται κλονισμός της εγγάμου συμβιώσεως και λόγος διαζυγίου
- β) Γονική μέριμνα των ανηλίκων τέκνων σε περίπτωση διαστάσεως των συζύγων λόγω καταχρηστικής άσκησης της θρησκευτικής ελευθερίας.

IV. ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΗ ΑΣΚΗΣΗ ΓΟΝΙΚΗΣ ΜΕΡΙΜΝΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΣ ΑΝΗΛΙΚΟΥ ΛΟΓΩ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΔΟΞΑΣΙΩΝ

V. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ ΑΝΗΛΙΚΩΝ, ΠΟΤΕ ΥΦΙΣΤΑΝΤΑΙ ΠΡΟΣΗΛΥΤΙΣΜΟ.

VI. ΑΙΡΕΣΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΔΟΧΗΣ ΟΣΟΝ ΑΦΟΡΑ ΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ.

VII. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Τα συνταγματικά δικαιώματα αποτελούν μία από τις σημαντικότερες παροχές στον πολίτη από το θεμελιώδη νόμο του Κράτους. Το Σύνταγμα όχι μόνο του τα αναγνωρίζει, αλλά συνάμα φροντίζει και για την άσκηση και προστασία τους. Οι διάφοροι, κατά καιρούς, όροι που τους έχουν αποδοθεί, ως ατομικές ελευθερίες, ατομικά δικαιώματα, τονίζουν όσο τίποτε άλλο την εξέχουσα προστασία που προβλέπει το Σύνταγμα για τον καθένα προσωπικά.

Αυτή η προστασία όμως, έναντι ποίου εκδηλώνεται; Εναντι του κράτους, από το οποίο απαιτούμε ανοχή ή παροχή, ή αποχή, ανάλογα με το εκάστοτε δικαίωμα ή και έναντι των ιδιωτών στις προσωπικές μας σχέσεις. Ανακύπτει έτσι το λεγόμενο θέμα «τριτενέργεια των συνταγματικών δικαιωμάτων». Κυρίαρχη είναι η άποψη ότι το Σύνταγμα είναι ο υπέρτατος νόμος της χώρας, το αστικό δίκαιο που ρυθμίζει τις διαπροσωπικές σχέσεις όπως και κάθε κανόνας δικαίου περιεχόμενος σε απλό νόμο, υποτάσσεται στο αυξημένης τυπικής ισχύος θεμελιώδη νόμο του κράτους και φυσικά τα ατομικά δικαιώματα, όπως δέχεται και το γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό δικαστήριο, επιδρούν και στο αστικό δίκαιο. Η έννομη τάξη δεν αποτελείται από αυτόνομες περιοχές αλλά είναι ενιαία με επικεφαλής τον συνταγματικό νόμο.

Εδώ το θέμα που θα μας απασχολήσει είναι η εφαρμογή ενός από τα θεμελιώδη δικαιώματα, της θρησκευτικής ελευθερίας, στο χώρο

της οικογένειας. Η θρησκευτική ελευθερία προστατεύεται από το ισχύον Σύνταγμα στο άρθρο 13, από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) στο άρθρο 9 και από το πρόσθετο αυτής πρωτόκολλο στο άρθρο 2. Ανήκει στην κατηγορία των *status negativus* , αμυντικών δικαιωμάτων, εφόσον αξιώνει από το κράτος να μην παρεμβαίνει , να απέχει , από κάθε δραστηριότητα που θα παρεμπόδιζε την ελεύθερη άσκηση του.

Το Σύνταγμα όπως και οι διεθνείς συμβάσεις , που βάσει του άρθρου 28 παράγραφος 1 έχουν ισχύ υπέρτατου νόμου, προστατεύουν την ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης με τη θετική και αρνητική της έννοια. Είτε δηλαδή, την ένταξη σε κάποια θρησκευτική ομάδα, είτε την αποχή από αυτή, ακόμη και την αθεία . Προστατεύεται επίσης, η ελεύθερη άσκηση του δόγματος που πρεσβεύει ο κάθε πολίτης. Κατοχυρώνεται το ακώλυτο της λατρείας, η οποία αποτελεί τη σπουδαιότερη μορφή ασκήσεως της θρησκείας. Και φυσικά αυτή η συνταγματική και διεθνής κατοχύρωση επεκτείνεται και στην ελευθερία αλλαγής και εκδηλώσεως των θρησκευτικών πεποιθήσεων.

Βέβαια το Ελληνικό Σύνταγμα , σε αντίθεση με τα ξένα συντάγματα δεν διακηρύσσει την ελευθερία των θρησκειών, αλλά μόνο των γνωστών θρησκειών . Και γνωστή είναι κάθε θρησκεία με φανερά δόγματα , λατρεία, οργάνωση , και σκοπούς. Ειδικότερα η λατρεία για να είναι ελεύθερη πρέπει να μην προσβάλλει τη δημόσια τάξη και τα χρηστά ήθη. Και η ελεύθερη άσκηση αυτού του δικαιώματος

προϋποθέτει την έλλειψη προσηλυτισμού σε οπαδούς όλων των γνωστών θρησκειών και ειδικότερα σε αυτούς που πρεσβεύουν το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα. Γνωστές μας είναι από τη νομολογία πολλές υποθέσεις προσηλυτισμού που έφθασαν μέχρι και το ευρωπαϊκό δικαστήριο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως η υπόθεση Κοκκινάκη, η οποία κατέληξε σε απόφαση εναντίον της Ελλάδος.

Το δεύτερο σκέλος της αναφοράς μας, η οικογένεια, προστατεύεται επίσης από το θεμελιώδη νόμο του Κράτους και διεθνείς συμβάσεις. Στο άρθρο 9 του Συντάγματος και στα άρθρα 8 και 12 της ΕΣΔΑ ο πανάρχαιος θεσμός προστατεύεται και τίθεται υπό την γενικότερη επίβλεψη της εννόμου τάξεως. Ο Αστικός Κώδικας, λόγου χάρη, προβλέπει στο προτελευταίο βιβλίο του μία σειρά άρθρων που καθορίζουν όλες τις πτυχές των οικογενειακών σχέσεων.

Στην ανάπτυξη που ακολουθεί γίνεται μία προσπάθεια να εξεταστεί η άσκηση της θρησκευτικής ελευθερίας μέσα στο χώρο της οικογένειας. Κατά πόσο, δηλαδή, και με ποιο μέτρο τα μέλη μιας οικογένειας έχουν τη δυνατότητα να ασκήσουν ακώλυτα το δόγμα που πρεσβεύουν. Μια σειρά νομολογίας τόσο των ελληνικών δικαστηρίων, όσο και του Ευρωπαϊκού δικαστηρίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μας παρέχει τη βάση ώστε να αναπτύξουμε κάποιες από τις επίμαχες πτυχές του θέματος που απασχόλησαν την κοινωνία μας και συνεχίζουν ακόμη να την απασχολούν.

Αναλυτικότερα θα ασχοληθούμε με το κατά πόσο ο θεσμός του γάμου, μεταξύ ετεροθρήσκων είναι υποστατός και μάλιστα χωρίς την απαραίτητη, κατά τον Αστικό Κώδικα, ιερολογία. Θα μας απασχολήσει, περαιτέρω, η προσχώρηση ενός των συζύγων σε άλλο θρήσκευμα από αυτό που πρέσβευαν, τα τυχόν προβλήματα που προκύπτουν στη μεταξύ σχέση τους και με τα ανήλικα τέκνα, όσον αφορά την επιμέλεια και ανατροφή τους. Η κατάχρηση δικαιώματος, κατά την άσκηση της γονικής μέριμνας, η θρησκευτική διαπαιδαγώγηση των τέκνων από τους γονείς και κατά πόσο το θρήσκευμα , παίζει ή όχι κυρίαρχο ρόλο ως αίρεση, στην κληρονομική διαδοχή, αποτελούν κάποιες από τις εκφάνσεις της σύγχρονης ζωής που θα μας απασχολήσουν και εδώ. Με τη βοήθεια της νομολογίας και της θεωρίας που έχει αναπτυχθεί γύρω από τα παραπάνω ζητήματα, θα αποπειραθεί να δοθούν όλες οι πτυχές των θεμάτων που προέκυψαν, τι ίσχυσε, τι ισχύει και με ποιο γνώμονα.

Ι. ΓΑΜΟΣ ΜΕΤΑΞΥ ΕΤΕΡΟΔΟΞΩΝ ΚΑΙ ΕΤΕΡΟΘΡΗΣΚΩΝ

α) Η ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗ ΙΕΡΟΛΟΓΙΑ ΩΣ ΣΥΣΤΑΤΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΤΟΥ

ΓΑΜΟΥ

Με βάση το άρθρο 1367 Α.Κ. η ιερολογία αποτελεί το συστατικό εκείνο στοιχείο ώστε να θεωρηθεί έγκυρος ο γάμος μεταξύ ατόμων που ανήκουν στο δόγμα της ανατολικής ορθοδόξου εκκλησίας. Με τη διάταξη αυτή ο Αστικός Κώδικας τοποθετεί την ιερολογία από ιερέα του ορθοδόξου δόγματος σε υπερβαίνουσα θέση, τέτοια μάλιστα που η έλλειψή της να οδηγεί σε ανυπαρξία του γάμου. Το ίδιο φυσικά ισχύει και για τέλεση γάμου μεταξύ Χριστιανού ορθοδόξου δόγματος και χριστιανού άλλου δόγματος όπως έχει δεχθεί και η νομολογία¹. Και ετερόδοξοι λέγοντας, εννοούμε τους καθολικούς χριστιανούς και όσους αποκλίνουν από το δόγμα της Ανατολικής Ορθοδόξου. Ο γάμος, λοιπόν μεταξύ των δύο προηγουμένων κατηγοριών ατόμων δεν κωλύεται, αρκεί να τελεστεί από ιερέα όπως πρεσβεύει και ο νόμος²

Αρκετοί είναι εκείνοι που συμφωνούν με την ύπαρξη μιας τέτοιας διάταξης νόμου, ενώ πολλές είναι και οι διαφωνίες που έχουν εκφραστεί. Η αναγνώριση από το ισχύον Σύνταγμα της Ανατολικής Ορθοδόξου ως επικρατούσας θρησκείας πιθανότατα οδήγησε το νομοθέτη στο να θεσπίσει μια τέτοια διάταξη. Ο ελληνισμός, στα τόσα χρόνια ιστορίας του, έχει συνδεθεί άμεσα με το χριστιανισμό. Η βοήθεια

¹ Εφετείο Αθηνών 2164/1981, Αρμενόπουλος 1881.

που του είχε παρασχεθεί κατά τη διάρκεια της ιστορίας του, σε μια σειρά δυσκολιών, όπως τα 400 χρόνια της Οθωμανικής υποδούλωσης του γένους, τον έφεραν κοντά στην εκκλησία, στα δόγματα και στα έθιμά της. Ένα από αυτά είναι και η συγκεκριμένη ιερολογία. Επιπλέον ο νομοθέτης προχώρησε στη θέσπιση μιας τέτοιας διάταξης εθιμικά εφόσον κατά την περίοδο που τέθηκε σε εφαρμογή ο Αστικός Κώδικας ίσχυε ο θεσμός αυτός στη χώρα, συμφωνούσε με τα ήθη και έθιμα της περιόδου και κατά κάποιους συνεχίζει να διατηρεί τη διαχρονικότητά του, λόγος που δεν οδήγησε και στην τροποποίησή του.

Αρκετές φωνές ακούγονται, όμως και από την άλλη πλευρά που θεωρεί έναν τέτοιο θεσμό αναχρονιστικό³. Οι ασπάζοντες αυτή την άποψη δεν μπορούν να δεχθούν να ισχύσει κάτι τέτοιο στη σύγχρονη εποχή όπου μια σειρά διεθνών συμβάσεων και το ίδιο το Σύνταγμα καθιερώνουν την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης. Το άρθρο 13 του Συντάγματος απαγορεύει την εξάρτηση της απόλαυσης κάποιων δικαιωμάτων από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις καθώς και το παρόμοιο άρθρο 14 της ευρωπαϊκής σύμβασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Αλλωστε η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου⁴, δεν είναι δυνατόν να συμβιβαστεί με την προκειμένη διάταξη του Αστικού Κώδικα. Ο καθένας από εμάς αναπτύσσει την προσωπικότητά του κάτω

2 1367 , ΑΚ, παράγραφος 1

3 Μάνεσης Αριστόβουλος, ατομικές ελευθερίες, σελ. 258. 4 Σύνταγμα άρθρο 5 , παράγραφος 1.

από κάποιες συνθήκες που ο ίδιος επιλέγει και δεν είναι δυνατό να μην είναι ελεύθερος να τελέσει το γάμο του κάτω από μορφή μη ιερολογίας.

Ο νομοθέτης ίσως θα έπρεπε να στοχασθεί λίγο σχετικά με τη διάταξη 1367 ΑΚ. Ζώντας σε συνταγματικά πλαίσια ανεξιθρησκίας, ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, μια τέτοια ρύθμιση ίσως να θεωρηθεί και αναχρονιστική. Η θέσπιση από το θεμελιώδη νόμο της χώρας στο άρθρο 3 παράγραφος 1 της ορθοδόξου Ανατολικής ως επικρατούσας θρησκείας, δεν θα ερχόταν σε σύγκρουση με κάποια τροποποίηση αυτής της διάταξης του Αστικού Κώδικα. Διότι το Σύνταγμα δεν επιβάλλει κάποιο θρήσκευμα στους Έλληνες πολίτες, απλά επιτρέπει μια τέτοια αναγνώριση, για εθιμικούς λόγους αλλά κυρίως επειδή η συντριπτική πλειονότητα του πληθυσμού ανήκει στο δόγμα της Ορθοδόξου Εκκλησίας. Η περαιτέρω διατήρηση, συνεπώς μιας τέτοιας πρακτικής, δεν συμβιβάζεται με το Σύνταγμά μας και τη σύγχρονη θεώρησή του, που αναφέρει ότι οι θρησκευτικές πεποιθήσεις είναι πλέον ιδιωτική υπόθεση του καθενός και φυσικά η κρατική εξουσία δεν μπορεί να τις επιβάλλει ως συστατικό τύπο ή ως κώλυμα δικαιωμάτων.

β) ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΚΑΘΟΡΙΖΟΥΝ ΑΝ ΕΙΝΑΙ ΥΠΟΣΤΑΤΟΣ

Ή ΟΧΙ ΚΑΘΩΣ ΚΑΙ ΕΓΚΥΡΟΣ

Προτού ξεκινήσουμε την ανάπτυξη της συγκεκριμένης ενότητας, σωστό θα είναι να οριοθετήσουμε εννοιολογικά τις έννοιες

ετερόθρησκος και ετερόδοξος. Ετερόθρησκος είναι κάποιος που πρεσβεύει κάποιο θρήσκευμα διαφορετικό από κάποιο άλλο, ενώ ετερόδοξος είναι ο ενταγμένος στην ίδια θρησκευτική κοινότητα, με κάποιον άλλον, αλλά πιστεύει σε κάποιο διαφορετικό δόγμα. Και για να είμαστε πιο συγκεκριμένοι αλλόθρησκοι είναι οι χριστιανοί, οι Ιουδαίοι, οι μωαμεθανοί, βουδιστές κ.α. , ενώ ετερόδοξοι είναι οι χριστιανοί που αποκλίνουν λόγου χάρη από το δόγμα της Ανατολικής Ορθόδοξου εκκλησίας, όπως οι καθολικοί και για αυτούς οι προτεστάντες , οι κόπτες, οι αρμένιοι νεστοριανοί , οι χιλιαστές κ.α.⁵

Ο Αστικός Κώδικας προβλέπει στο άρθρο 1371 ότι γάμος μεταξύ ετεροδόξων ή ετεροθρήσκων τελείται με βάση την ιερολογία που απαιτεί το δόγμα ή το θρήσκευμα του καθενός απ' αυτούς που συνέρχονται σε γάμο, αν είναι αναγνωρισμένοι στην Ελλάδα. Ο νόμος, επομένως, συμφωνώντας με το γράμμα του Συντάγματος περί ανεξιθρησκίας και μάλιστα με τη διάταξη του άρθρου 13 παράγραφος 2, συναινεί στη διενέργεια ιερολογίας, γάμου, ανάλογα με το θρήσκευμα του ενός από αυτούς που παντρεύονται, αρκεί να πρόκειται για θρήσκευμα γνωστό στην Ελλάδα. Και λέγοντας θρήσκευμα γνωστό εννοούμε αυτό που έχει αφ' ενός μεν δοξασίες φανερές και όχι κρυφές , αφετέρου λατρεία οργάνωση και σκοπούς φανερού όπως δέχθηκε και το Συμβούλιο της Επικρατείας με την απόφαση 2105- 2106/75 συνεδριάζοντας σε ολομέλεια.

5 Βλέπε απόφαση Εφετείου Αθηνών 2164/1981

Τα ελληνικά δικαστήρια έχουν απασχολήσει πολλές φορές υποθέσεις γάμου ετεροδόξων, κυρίως χιλιαστών, για το αν είναι έγκυρος, υποστατός ή όχι. Η νομολογία είναι πλούσια σε τέτοιες περιπτώσεις. Μάλιστα διαπιστώνεται και μια διαφωνία στις δικαστικές αποφάσεις για το αν οι χιλιαστές πρεσβεύουν γνωστό δόγμα που άλλοτε οδηγεί σε έκδοση αποφάσεων περί υποστατού και άλλοτε περί ανυπόστατου γάμου.

Βαίνοντας ξανά στο άρθρο 1367 ΑΚ περί έγκυρου ή μη γάμου ανάλογα με την ύπαρξη ιερολογίας θα εξετάσουμε κατά πόσο ο γάμος μεταξύ Μαρτύρων του Ιεχωβά είναι έγκυρος, μεταξύ ετεροδόξων ατόμων από το Ορθόδοξο Ανατολικό. Δύο αποφάσεις⁸ των πρωτοδικείων Αθηνών και Πειραιώς οριοθετούν την εγκυρότητα του γάμου μεταξύ ετεροδόξων ατόμων. Και οι δύο ακολουθώντας το γράμμα των διατάξεων 1367 και 1371 ΑΚ δέχονται ότι εφόσον τελεστεί γάμος μεταξύ Μαρτύρων του Ιεχωβά, και ακολουθηθεί η ιερολογία που προβλέπει το δόγμα τους, το οποίο παρεκκλίνει του Ορθόδοξου ανατολικού, είναι καθόλα έγκυρος. Επιπλέον θεωρώντας το δόγμα τους ως φανερό και ευρέως γνωστό, όπως απαιτεί και το Σύνταγμα⁹, πληρούνται οι προϋποθέσεις ώστε ο μεταξύ τους γάμος να θεωρείται έγκυρος, με βάση τις προαναφερθείσες διατάξεις του Αστικού Κώδικα.

6 Π.Δ. Δαγτόγλου, ατομικά δικαιώματα, τόμος α', σελ. 379

7 Βλέπε άρθρο Ι.Μ. Κονιδάρη, θεωρία και νομολογία, για τους «Μάρτυρες του Ιεχωβά», Νομικό Βήμα 1986, σελ. 502.

8 Πρωτοδικείο Πειραιά, απόφαση 488/1963

9

ματος

B

λέ

π

ε

ά

ρ

θ

ρ

ο

1

3,

π

α

ρ

ά

γ

ρ

α

φ

ο

ς

2

Σ

υ

ντ

ά

γ

Παλαιότερες όμως, δικαστικές αποφάσεις¹⁰, θεωρώντας ως μη γνωστό το δόγμα των Μαρτύρων του Ιεχωβά, κατέληξαν στην έκδοση αποφάσεων περί ανυπόστατου γάμου ανάμεσα σε κάποιον χιλιαστή και κάποιο άλλο άτομο. Θεωρούσαν το συγκεκριμένο δόγμα ως αντιχριστιανική αίρεση και όχι ως θρήσκευμα γνωστό αυτοτελές με δικές του δοξασίες και φανερή άσκηση λατρείας. Δικαιολογούσαν αυτή τους τη θεώρηση ισχυριζόμενοι ότι η διδασκαλία των δογμάτων του χιλιασμού δεν είναι φανερή και η λατρεία του δεν ασκείται δημόσια, ενώ λαθραία, και κρυφά κυκλοφορούν τα φυλλάδια που εκφράζουν τα πιστεύω τους. Ο χιλιασμός, δεν είχε εγκαταστήσει, σύμφωνα με τις ίδιες αποφάσεις, επίσημες εκκλησιαστικές αρχές, ούτε γνωστή διοίκηση, ενώ προς επιβολή της διδασκαλίας του ασκούσε έντονη προπαγάνδα και προσηλυτισμό σε βάρος της επικρατούσας Ανατολικής Ορθοδόξου, ο οποίος απαγορεύεται και από το Σύνταγμα 11.

Με βάση την παραπάνω αιτιολόγηση και τα άρθρα 1367 και 1371 ΑΚ κατέληξαν στο να αποφασίσουν περί ανυπόστατου γάμου μεταξύ των ετεροδόξων χιλιαστών.

Ένα τέτοιο σκεπτικό, όμως, και μια τέτοια πρακτική δεν άργησαν να ανατραπούν. Μια σειρά άλλων δικαστικών αποφάσεων¹² άλλαξαν τη στάση της νομολογίας απέναντι στο συγκεκριμένο θέμα. Δεχόμενη η

10 α) Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών, απόφαση 7932/1973, β) Πολυμελές Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης, απόφαση 2027/1972

11 Βλέπε άρθρο 13, παράγραφος 2 Συντάγματος

12 α) Μονομελές Πρωτοδικείο Πατρών, απόφαση 685/1989, β) Εφετείο

Αθ

05/1975 , δ) Πολυμελής Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης απόφαση 7709/1980 .

ην

ώ

ν,

α

π

όφ

ασ

η

18

43

/1

98

7,

γ)

Στ

Εε

Ο

λο

μέ

λει

α ,

α

π

όφ

ασ

η

21

νομολογία ως γνωστό το δόγμα των Μαρτύρων του Ιεχωβά , αιτιολόγησε ως εξής: Θεώρησε αδιάφορο την ύπαρξη εκκλησιαστικών αρχών ή ευκτήριων οίκων για την άσκηση της λατρείας το ότι οι θρησκευτικοί του δόγματος λειτουργοί στερούνται ιεροσύνης υπό την καθιερωμένη στην ορθόδοξη εκκλησία έννοια του όρου. Περαιτέρω οι χιλιαστές στηρίζουν τις δοξασίες τους στα κείμενα της Αγίας Γραφής, απαγορεύουν στους οπαδούς τους τη μετάγγιση αίματος, την εκτέλεση οποιασδήποτε στρατιωτικής υπηρεσίας κ.α.

Σημειώνεται , ακόμη ότι οι δοξασίες, αυτές κυκλοφορούν ελεύθερα στη χώρα, σε πολλά έντυπα , ενώ οι γενικές αρχές αυτών έχουν κατατεθεί με υπόμνημα στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Με βάση λοιπόν, τα όσα προεκτέθηκαν το δόγμα των χιλιαστών πληρεί τις προϋποθέσεις της κατά το Σύνταγμα γνωστής θρησκείας και επομένως αποτελεί αναγνωρισμένο δόγμα κατά την έννοια της διατάξεως 1371 ΑΚ.

Συνεπώς ο γάμος μεταξύ των οπαδών του, σύμφωνα με την προβλεπόμενη από αυτό ιεροτελεστία , δεν είναι ανυπόστατος . Με βάση τη νεώτερη νομολογία, που ανέτρεψε την παλιότερη και όσα εκείνη πρέσβευε , ο γάμος μεταξύ ετεροδόξων είναι καθόλα έγκυρος■ και υποστατός, Οι χιλιαστές αναγνωρίστηκαν ως γνωστή κατά το Σύνταγμα θρησκεία, οι γάμοι που τέλεσαν με βάση ιερολογία του

δόγματός τους είναι υποστατοί και επομένως υπόκεινται σε όσα ο νόμος ορίζει¹³.

2. Η ΠΡΟΣΧΩΡΗΣΗ ΕΝΟΣ ΤΩΝ ΣΥΖΥΓΩΝ ΣΕ ΑΛΛΟ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ

ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥΝΤΑΙ

α) Υφίσταται κλονισμός της εγγάμου συμβιώσεως και λόγος διαζυγίου;

Το άρθρο 1439 του Αστικού Κώδικα, στην πρώτη παράγραφο προβλέπει ότι καθένας από τους συζύγους μπορεί να ζητήσει διαζύγιο σε περίπτωση τόσο ισχυρού κλονισμού του γάμου ώστε η εξακολούθηση της έγγαμης συμβιώσεως να είναι αφόρητη για τον ενάγοντα. Εδώ μέλει να εξεταστεί κατά πόσο η προσχώρηση ενός των συζύγων σε άλλη θρησκεία πληρεί το γράμμα της παραπάνω διατάξεως και δικαιολογεί διαζύγιο. Η νομολογία¹⁴ έχει οριοθετήσει τους λόγους ύπαρξης ή όχι αιτίας διαζυγίου, οι οποίοι και θα παρουσιαστούν με βάση κάποιες υποθέσεις που απασχόλησαν τα ελληνικά δικαστήρια.

Πολλές είναι οι περιπτώσεις όπου ένας των συζύγων προσχώρησε κατά τη διάρκεια της εγγάμου συμβιώσεως σε κάποιο θρήσκευμα διαφορετικό από αυτό σύμφωνα με το οποίο τελέσθηκε ο γάμος του με τον άλλο σύζυγο. Τα ελληνικά δικαστήρια έχουν απασχολήσει περιπτώσεις όπου ο ή η σύζυγος προσχώρησαν μετά την τέλεση του γάμου τους στους Μάρτυρες του Ιεχωβά J ενός θρησκειώματος γνωστού κατά την έννοια του Συντάγματος J που

14 α) Πρωτοδικείο Βέροιας, απόφαση 174/1972, β) Εφετείο Θεσσαλονίκης, απόφαση 1294/1977, γ) Εφετείο Θεσσαλονίκης, απόφαση 950/1975, δ) Πολυμελές Πρωτοδικείο Σάμου, απόφαση 67/1972.

απολαμβάνει αναγνώρισεως , όπως έχει αποφανθεί πολλές φορές η ελληνική και ευρωπαϊκή νομολογία¹⁵.

Αναμφίβολα και με βάση τα όσα ρητώς αναφέρει το Σύνταγμά μας, ο καθένας από τους συζύγους είναι ελεύθερος να προσχωρήσει σε οποιοδήποτε θρήσκευμα επιθυμεί, οποιαδήποτε χρονική στιγμή επιλέξει. Η θρησκευτική ελευθερία, η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του, του επιτρέπουν να προβεί σε μια τέτοια ενέργεια και μάλιστα να λατρεύσει ελεύθερα το θρήσκευμα που επέλεξε, αρκεί αυτό να είναι γνωστό. Ο άλλος σύζυγος είναι υποχρεωμένος να σέβεται απόλυτα οτιδήποτε αφορά στη θρησκευτική συνείδηση του άλλου. Δεν δικαιούται να παρεμποδίσει αυτόν από το να εκπληρώσει τα θρησκευτικά του καθήκοντα, ούτε να τον υποχρεώσει με οποιονδήποτε τρόπο να τα αλλάξει ή τα μεταβάλει αν ο ίδιος δεν το επιθυμεί. Ο προσχωρήσας δηλαδή σύζυγος τυγχάνει απολύτου σεβασμού για όσα πρεσβεύει, ως αυτόνομος, αυτεξούσιο άτομο. Σε μια τέτοια περίπτωση δεν είναι δυνατόν να στοιχειοθετηθεί ισχυρός κλονισμός του γάμου, με μόνη την προσχώρηση του ενός σε κάποια άλλη θρησκεία . Για να στοιχειοθετηθεί ισχυρός κλονισμός του γάμου απαιτείται η συνδρομή μιας σειράς προ υποθέσεων, πράξεων και παραλείψεων που να καταστούν τη συνέχιση της εγγάμου συμβιώσεως αφόρητη για τον ενάγοντα.

15 Δικαστήριο ανθρωπίνων δικαιωμάτων του Στρασβούργου , Υπόθεση Κοκκινάκ"η, κατά Ελλάδος .

Αλλωστε απλά και μόνο, η διάλυση του γάμου, για μόνη την παραπάνω αιτία αντιτίθεται και στο θέλημα του Θεού, τα δόγματα και τις αλήθειες της χριστιανοσύνης, που αφήνουν στο κάθε άτομο ελευθερία επιλογών και κινήσεων, μιλούν για αγάπη, ισότητα και συγγνώμη. Μα πρώτιστα αντιβαίνει και στην Ευαγγελική ρήση «Ους Θεός συνέζευξαι άνθρωπος μη χωριζέτω».

Υπήρξαν όμως περιπτώσεις, στο παρελθόν όπου κάποιοι σύζυγοι προσχωρώντας σε άλλο θρήσκευμα δημιούργησαν μύρια προβλήματα στο συζυγικό τους οίκο και στο οικογενειακό τους περιβάλλον. Υπήρξαν περιπτώσεις όπου η αφοσίωση της συζύγου και ο φανατισμός της για την χριστιανική αίρεση των χιλιαστών, ήταν τόσο μεγάλη ώστε έφθασε στο σημείο να ασκεί προσηλυτισμό στον ορθόδοξο χριστιανό σύζυγό της και στο ανήλικο τέκνο της και να προσπαθεί με συμβουλές και συστάσεις να μυήσει το νήπιο τέκνο της στις δοξασίες του θρησκειύματος που η ίδια πρεσβεύει. Πολλές φορές μάλιστα παραμελούσε τα συζυγικά της καθήκοντα , αδιαφορούσε για το σύζυγο και το ανήλικο τέκνο της και το μόνο που έκανε ήταν η ανελλιπής παρουσία της στις συνεστιάσεις των χιλιαστών¹⁶.

Η σύζυγος στο παραπάνω παράδειγμα έφθασε στο σημείο να καταχράται το συνταγματικά τεθειμένο δικαίωμά της και να συμπεριφέρεται κατά τρόπο ανάρμοστο τόσο για την οικογένεια όσο και για τους οικείους τους. Μια τέτοια συμπεριφορά, όσο και πολλές άλλες

16 Νομικό βήμα, τεύχος 20, σελίδα 1203 επόμενα.

που απασχόλησαν τα ελληνικά δικαστήρια, δείχνοντας από την πλευρά του ενός συζύγου φανατισμό, προσήλωση αποκλειστική στο θρήσκευμα που προσχώρησε και αδιαφορία για το συζυγικό οίκο σε τέτοιο βαθμό που η περαιτέρω συμβίωση να θεωρείται αφόρητη για τον άλλο σύζυγο, πληρεί το γράμμα του 1439 ΑΚ και συνιστά βάσιμο λόγο διαζυγίου για ισχυρό κλονισμό του γάμου.

Δεν είναι δυνατό η συζυγική στέγη να μη σωριαστεί αν ο ένας σύζυγος δεν συμμορφώνεται με τις κοινά αποδεκτές αρχές που στηρίζουν την εστία. Εάν ο καθένας, ακολουθώντας το θρήσκευμα που πρεσβεύει με φανατισμό, αδιαφορεί για τις ανάγκες , έστω τις στοιχειώδεις του σπιτιού και της οικογένειας, αδυνατεί να επιμεληθεί το νήπιο ή έστω ανήλικο τέκνο του εξαιτίας του βεβαρυμένου προγράμματός του με τη θρησκευτική του ενασχόληση , η οικογένεια οδηγείται σε διάλυση. Σωστά ο δικαστής έκρινε πως μια τέτοια καταχρηστική άσκηση της θρησκευτικής ελευθερίας συνιστά κλονισμό του γάμου και βάσιμο λόγο διαζυγίου. Ο ενάγων σύζυγος όχι μόνο νομιμοποιείται να καταφύγει στην δικαιοσύνη για να λύσει το γάμο του, αλλά απαιτείται να προβεί σε μια τέτοια ενέργεια όπως άλλωστε έχει αποφανθεί πολλές φορές και η νομολογία.

β) Γονική μέριμνα των ανηλίκων τέκνων σε περίπτωση διαστάσεως των συζύγων λόγω καταχρηστικής άσκησης της θρησκευτικής ελευθερίας. Πάμπολλες περιπτώσεις έχουν απασχολήσει την ελληνική δικαιοσύνη για την ανάθεση της γονικής μέριμνας των ανηλίκων τέκνων, όταν οι γονείς τους λύσουν το γάμο με διαζύγιο λόγω προσχώρησης του ενός σε κάποιο θρήσκευμα και της καταχρηστικής άσκησης αυτού του συνταγματικού δικαιώματος¹⁷. Εκεί ο δικαστής έρχεται αντιμέτωπος με το δίλλημα, σε ποιο γονέα να αναθέσει τη γονική μέριμνα, με πρωταρχικό γνώμονα το συμφέρον του ανηλίκου και την καλύτερη δυνατή επιμέλειά του¹⁸.

Πριν από το νόμο 1329/1983 η άσκηση της γονικής μέριμνας ανήκε αποκλειστικά στην πατρική εξουσία, ενώ μετά τη παραπάνω θέσπιση η γονική μέριμνα έχει ανατεθεί και στους δύο γονείς, από κοινού, όπως προβλέπει και το άρθρο 151 Ο του Αστικού Κώδικα. Η ανάθεση στον έναν από τους δύο λόγω διαζυγίου σημαίνει πως ο συγκεκριμένος γονέας έχει αρμοδιότητα να αποφασίζει μόνος του για τα τρέχοντα και καθημερινά μόνο θέματα, που σχετίζονται με την επιμέλεια του ανηλίκου και όχι για εκείνα που από τη φύση τους είναι προορισμένα να επηρεάσουν κρίσιμα για τη ζωή του θέματα. Σε μια τέτοια περίπτωση καλούνται και οι δυο γονείς να αποφασίσουν από

17 α) Μονομελές Πρωτοδικείο Ηρακλείου, απόφαση 245/1986, β) Μονομελές Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης, απόφαση 1080/1995.

18 Α Τμήμα Αρείου Πάγου, απόφαση 1107/1992.

κοινού για το ανήλικο τέκνο τους, όπως άλλωστε είναι και το αληθινό νόημα της προαναφερομένης διατάξεως¹⁹.

Μετά τη μικρή εννοιολογική εισαγωγή της γονικής μέριμνας και επιμέλειας του ανηλίκου τέκνου, σωστό θα ήταν να αναφερθεί ότι το δικαστήριο που θα κληθεί να αναθέσει τη γονική μέριμνα σε έναν από τους δυο γονείς θα αποβλέπει με την απόφασή του στο συμφέρον του τέκνου. Η διάταξη 1511 του Αστικού Κώδικα ρητά αναφέρει, στην πρώτη του παράγραφο την υποχρέωση αυτή του δικαστή. Αλλωστε κάτι τέτοιο επιβάλλεται να συμβεί μιας και το θύμα σε περίπτωση διάστασης των συζύγων είναι αποκλειστικά τα ανήλικα τέκνα , όπως η καθημερινή πρακτική έχει αποδείξει. Επίσης μια τέτοια υποχρέωση του δικαστή απορρέει όχι μόνο από την εσωτερική νομοθεσία , αλλά και από τη διεθνή σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού, όπου στο άρθρο 9 προβλέπεται η προστασία του συμφέροντος του ανηλίκου τέκνου στην περίπτωση που εξετάζουμε.

Το δύσκολο, βέβαια για τον Έλληνα δικαστή εντοπίζεται όταν ο ένας από τους γονείς έχει προσχωρήσει σε κάποιο άλλο θρήσκευμα και πρέπει να επιλέξει σε ποιον από τους δύο γονείς το τέκνο θα πρέπει να ανατεθεί. Στο Μονομελές Πρωτοδικείο Ηρακλείου, με μια απόφαση τομή για την νομολογία ο δικαστής ανέθεσε τη γονική μέριμνα στον πατέρα των τέκνων , επειδή έκρινε βλαπτική για τους ανήλικους τη

¹⁹ Εδώ εκτός από το άρθρο 1570 ΑΚ καλό θα είναι να προσθέσουμε και τα άρθρα 1511 και 1512 ΑΚ.

²⁰ Πρόκειται για την απόφαση 245/1986 : Γονική μέριμνα ανηλίκων τέκνων σε περίπτωση

δι

α

στ

ά

σε

ω

ς

τ

ω

ν

σ

υζ

ύγ

ω

ν.

δράση της μητέρας τους. Η συγκεκριμένη μητέρα είχε προσχωρήσει στους Μάρτυρες του Ιεχωβά, για αρκετά μεγάλα χρονικά διαστήματα μετέβαινε στις μεγαλουπόλεις της χώρας όπου γίνονταν κάποια συνέδρια των χιλιαστών, ενώ δεν ήταν λίγες Οι φορές όπου διέθετε πολλές ώρες από τον ελεύθερο χρόνο της να διανέμει στο δρόμο φυλλάδιο με τις δοξασίες της αίρεσης.

Σε μια τέτοια περίπτωση η δικαιοσύνη πρόβλεψε ότι τα προαναφερόμενα τέκνα θα διέτρεχαν άμεσο κίνδυνο κοντά στη μητέρα της. Η απαγόρευση, σε περίπτωση ανάγκης, μεταγγίσεως αίματος που πρεσβεύουν οι χιλιαστές, ο φανατισμός και η γενικότερη δράση της μητέρας που επανειλημμένα στο παρελθόν παραμελούσε το συζυγικό οίκο, οδήγησαν το δικαστήριο στην παραπάνω απόφασή του.

Μια άλλη, όμως διάσταση δόθηκε στο θέμα από το Μονομελές Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης το 1995. Η προσχώρηση της μητέρας στους Μάρτυρες του Ιεχωβά δεν στάθηκε αιτία να γίνει δεκτή η αίτηση του συζύγου της για αποχώρηση της από τη συζυγική κατοικία και ανάθεση στο σύζυγο της γονικής μέριμνας των τέκνων.

Αλλωστε όπως απεδείχθη κατά την ακροαματική διαδικασία, η ίδια φρόντιζε ιδιαίτερα με στοργή και φροντίδα τα τέκνα της, ενώ η δράση της στην αίρεση δεν κρίθηκε επικίνδυνη τόσο ώστε να της αφαιρεθεί η μέριμνα των τέκνων της.

Και στις δύο παραπάνω περιπτώσεις ο δικαστής της μητέρας στους κόλπους των χιλιαστών και στους κινδύνους που αυτή ενέχει για

οκλειστικό συμφέρον τους ήταν ο γνώμονας εκείνος που τον οδήγησε στην έκδοση της κάθε απόφασης. Η καταχρηστική άσκηση της θρησκευτικής ελευθερίας από την πλευρά του κάθε γονέα, όχι μόνο δικαιολογεί ισχυρό κλονισμό του γάμου και οδηγεί σε λύση του, αλλά γίνεται και αιτία ώστε να του αφαιρεθεί η γονική μέριμνα των ανηλίκων παιδιών του, εφόσον εγκυμονούνται κίνδυνοι από την δράση στην οποία επιδίδεται.

Τ
α

α

ν

ή

λ

ι

κ

α

τ

έ

κ

ν

α

.

τ

ο

α

π

3. ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΗ ΑΣΚΗΣΗ ΓΟΝΙΚΗΣ ΜΕΡΙΜΝΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΣ

ΑΝΗΛΙΚΟΥ ΛΟΓΩ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

Η άσκηση της γονικής μέριμνας όπως προαναφέρθηκε²¹ ανήκει αποκλειστικά και στους δύο γονείς από κοινού. Υποχρέωσή τους είναι η σωστή επιμέλεια του ανηλίκου, με γνώμονα το συμφέρον του για σωστή ανατροφή και φροντίδα. Δυστυχώς όμως, η νομολογία μας είναι μεστή από υποθέσεις γονέων, οι οποίοι λόγω ηθικών επιταγών του θρησκειύματος στο οποίο ανήκαν άσκησαν καταχρηστικά το παραπάνω διεθνώς αναγνωρισμένο δικαίωμά τους, ώστε να τυγχάνει εφαρμογής το άρθρο 281 του Αστικού Κώδικα. Μπροστά στο βωμό των θρησκευτικών δοξασιών που πρέσβευαν θυσιάσαν τη ζωή των ανηλίκων τέκνων τους με το να απαγορεύουν σε αυτά την πολύτιμη ιατρική βοήθεια, που είχαν τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή ανάγκη.

Πριν την αναθεώρηση του οικογενειακού δικαίου με το νόμο 1329/1983 η γονική μέριμνα είχε ανατεθεί στον πατέρα. Κάποιος χλιαστής, όμως πατέρας αρνούμενος να δώσει τη συγκατάθεσή τους για μια αναγκαία χειρουργική επέμβαση της κόρης του, έχοντας και τη συγκατάθεση της συζύγου του, ανάγκασε το έτος 1979 τον Εισαγγελέα Πρωτοδικών Θεσσαλονίκης να προσφύγει εναντίον του πατέρα καταθέτοντας ασφαλιστικά μέτρα ώστε να προχωρήσει η ιατρική 21 1510 ΑΚ

Εδώ θα πρέπει να αναφέρουμε κυρίως τα εξής : α) Πλημμελειοδικείο Θεσσαλονίκης, απόφαση 161/1970. β) Μονομελές Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης ,απόφαση 3087/1979.

επέμβαση. Ο εισαγγελέας εδώ στράφηκε εναντίον της γονικής θελήσεως ώστε να σωθεί το ανήλικο τέκνο από βέβαιο θάνατο, όπως χαρακτηριστικά είχαν αποφανθεί οι γιατροί.

Την περίοδο εκείνη και λίγο παλιότερα τα δικαστήρια Θεσσαλονίκης, είχε απασχολήσει μια παρόμοια περίπτωση χλιαστή πατέρα, ο οποίος είχε αρνηθεί να γίνει μετάγγιση αίματος στο νεογέννητο παιδί του, επειδή το δόγμα των Μαρτύρων του Ιεχωβά απαγόρευε μια τέτοια επέμβαση. Οι γιατροί δεν μπορούσαν να επέμβουν εναντίον της πατρικής θελήσεως, του νομίμου εκπροσώπου του ανηλίκου και ζήτησαν την παρέμβαση της δικαστικής αρχής.

Δυστυχώς όμως το νήπιο, λόγω καθυστέρησης μεταγγίσεως αίματος πέθανε. Ο πατέρας του κατηγορήθηκε για ανθρωποκτονία εκ παραλείψεως τελουμένη διότι είχε ιδιαίτερη νομική υποχρέωση να παρεμποδίσει το θάνατο του νηπίου, δίνοντας τη συγκατάθεσή του για τη μετάγγιση αίματος, πράγμα όμως που παρέλειψε να πράξει²³. Η πράξη του αυτή δεν του καταλογίστηκε όμως διότι έγινε δεκτό από το δικαστήριο ότι υπήρξε σύγκρουση καθηκόντων λόγω του ότι ο πατέρας ενήργησε υπό συνθήκες ηθικού καταναγκασμού.

Τη συγκεκριμένη περίοδο για το αν έπρεπε να πραγματοποιηθεί κάποια ιατρική επέμβαση, ενάντια στη θέληση των νομίμων εκπροσώπων του ανηλίκου ασθενούς, βάση θρησκευτικών δοξασιών,

23 Βλέπε άρθρο 15 Ποινικού Κώδικα.

είχαν υποστηριχθεί τρεις απόψεις²⁴. Η πρώτη, δικαιοδοτική άποψη, δεχόταν πως μπορούσε να γίνει επέμβαση και χωρίς τη συναίνεση των γονέων αν αυτό επιβαλόταν από καθαρά θρησκευτικούς και μόνο σκοπούς. Η δεύτερη νομικιστική άποψη που δεχόταν και ο καθηγητής Κατσαντώνης, απαιτούσε οπωσδήποτε τη συναίνεση. Η τρίτη η ουσιαστική άποψη, διέκρινε ανάμεσα σε επείγουσες και μη περιπτώσεις. Για τις επείγουσες περιπτώσεις δεν απαιτούσε τη γονική συναίνεση, αν επιστημονικά το στοιχείο του επείγοντος ήταν δεδομένο.

Για τις λοιπές μη επείγουσες απαιτούσε τη συγκατάθεση των γονέων. Εκείνο πάντως που στην πράξη συνηθιζόταν ήταν η ειδική διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων, στις επείγουσες περιπτώσεις, όπου το Δικαστήριο προχωρούσε στην έκδοση αποφάσεως, που αναπλήρωσε την ελλειπούσα συναίνεση.

Σήμερα σε μια παρόμοια περίπτωση, όπου ο γονέας προκειμένου να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του απέναντι στη θρησκεία του γνωστή ή όχι αρνείται τη μετάγγιση αίματος στο παιδί του ή κάποια ιατρική επέμβαση, αν και το απαιτεί η κατάσταση της υγείας του, έχει θεσπισθεί διάταξη νόμου²⁵. Με βάση αυτή ο Εισαγγελέας, προκειμένου για χειρουργικές επεμβάσεις ή σοβαρές ιατρικές επεμβάσεις που επείγουν λόγω της υγείας του ανηλίκου, μπορεί αν αρνούνται οι γονείς, να δώσει αμέσως άδεια ύστερα από αίτηση, η οποία θα πρέπει να υποβληθεί από

24 Βλέπε σχόλιο αποφασής Μονομελούς Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης 3087/1979 στο περιοδικό Αρμενόπουλος, 1981, σελίδα 494.

25 Προς αντιμετώπιση κινδύνου υγείας του ανηλίκου προβλέπει το άρθρο 1534 ΑΚ

το αρμόδιο για το σκοπό αυτό πρόσωπο (Π.χ. γιατρό). Για την επιτυχή εφαρμογή της διατάξεις απαιτείται να γίνει αμέσως γνωστή η ανάγκη της επέμβασης ώστε να ενεργήσει το αρμόδιο πρόσωπο και να μην χαθεί πολύτιμος χρόνος. Στην περίπτωση τώρα, που κάποιος γονέας αποκρύψει σκόπιμα την ανάγκη μεταγγίσεως αίματος , λόγου χάρη, επειδή φανατικά πρόσκειται στους Μάρτυρες του Ιεχωβά, τότε δημιουργείται αυξημένος κίνδυνος για την υγεία του ανηλικού τέκνου. Μέσα στα παραπάνω πλαίσια η άσκηση της γονικής μέριμνας αποβαίνει πάντοτε σε βάρος του ανηλικού, ενώ οι γονείς καταχρηστικά συνεχίζουν να την ασκούν. Η διεθνής σύμβαση των δικαιωμάτων του παιδιού, που αποτελεί εσωτερική νομοθεσία με βάση το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος , και επειδή κυρώθηκε με το νόμο 21 Ο 1 του 1992, μια σειρά διατάξεων προβλέπει την προστασία των ανηλικών με κάθε μέσο όταν η ζωή τους διατρέχει κίνδυνο. Και ο θεμελιώδης νόμος της χώρας με μια σειρά άρθρων ενδεικτικά αναφερόμενα τα άρθρα 2 παρ.1 και 5 παρ. 226 Συντάγματος , και η υπόλοιπη νομοθεσία²⁷ ,

προστατεύουν τους ανήλικους που βρίσκονται σε παρόμοιο κίνδυνο με τις παραπάνω εξεταζόμενες περιπτώσεις , όταν συντρέχει πράξη ή παράλειψη των γονέων τους κατά την άσκηση της γονικής μέριμνας.

26 Αναφερόμαστε ενδεικτικά στον σεβασμό της αξίας του ανθρώπου ως πρωταρχικής υποχρέωσης της πολιτείας και στην απόλυτη προστασία της ζωής όσων βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια.

27 Πλούσια είναι η ελληνική νομοθεσία με διατάξεις νόμων που προστατεύουν τους ανήλικους , ως ξεχωριστές και αυτοτελείς οντότητες. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε τον Ποινικό Κώδικα που προβλέπει ποινές και τον Αστικό Κώδικα, που προβλέπει αποζημιώσεις σε περίπτωση πράξεων κατά της προσωπικότητας και ζωής των ανηλίκων.

ΠΟΤΕ ΥΦΙΣΤΑΝΤΑΙ ΠΡΟΣΗΛΥΤΙΣΜΟ

4

· Το δικαίωμα θρησκευτικής ελευθερίας των ανηλίκων ασκείται από τους γονείς τους. Οι γονείς ασκούν το δικαίωμα επιλογής, διατήρησης, αλλαγής ή εγκαταλείψεως μιας θρησκείας. Το Σύνταγμα δεν περιέχει ειδική διάταξη αλλά οι διατάξεις του Αστικού Κώδικα (άρθρα 1510 επ. , 1518) για τη γονική μέριμνα και ιδιαίτερα για την επιμέλεια του τέκνου εκπληρώνουν στο σημείο αυτό τη συνταγματική υποχρέωση του κράτους⁸ να προστατεύει την παιδική ηλικία.

Σ

Κ

Ε

Υ

Τ

Ι

Κ

Η

Α

Δ

Ι

Α

Π

Α

Ι

Δ

Πιο άμεσα προκύπτει το δικαίωμα αυτό των γονέων από τις διεθνείς διακηρύξεις της θρησκευτικής ελευθερίας που αναφέρονται ρητά στο δικαίωμα των γονέων να εξασφαλίζουν τη μόρφωση και εκπαίδευση των τέκνων τους σύμφωνα με τις δικές τους θρησκευτικές 'αντιλήψεις ή να διασφαλίζουν την θρησκευτική και ηθική τους μόρφωση κατά τις δικές τους (των γονέων) πεποιθήσεις, όπως ρητά αναγνωρίζεται στο άρθρο 18 παρ. 4 ΔΣΑΠΔ. Αναλυτικότερα το παραπάνω δικαίωμα των γονέων προβλέπεται και στο άρθρο 2 παρ. 2 του προσθέτου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ καθώς και στο άρθρο 14 της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού, όπου τα συμβαλλόμενα κράτη, και φυσικά η Ελλάδα, οφείλουν να σέβονται το δικαίωμα αυτό των γονέων.

28 Βλέπε άρθρο 21, παράγραφος 1 Συντάγματος

Με μια απόφαση τομή και για τα ελληνικά χρονικά το ευρωπαϊκό δικαστήριο των δικαιωμάτων του ανθρώπου όχι μόνο κατοχύρωσε το παραπάνω δικαίωμα των γονέων, αλλά ταυτόχρονα αξίωσε και σεβασμό αυτού του δικαιώματος, από τους αρμόδιους κρατικούς φορείς της χώρας μας εναντίον της οποίας είχαν στραφεί ο Βαλσάμης και η κόρη του. Το σχολείο στο οποίο φοιτούσε η εν λόγω μαθήτρια την είχε τιμωρήσει με μονοήμερη αποβολή, επειδή η ίδια αρνήθηκε να συμμετάσχει στη σχολική παρέλαση της 20^{ης} Οκτωβρίου λόγω θρησκευτικών πεποιθήσεων της ίδιας, που της είχαν μεταδώσει οι γονείς της. Η συγκεκριμένη οικογένεια, εκτός των άλλων, είχε θεωρήσει ότι μια τέτοια συμμετοχή της κόρης τους έθιγε τις ειρηνιστικές πεποιθήσεις τους, επειδή στην παρέλαση θα συμμετείχαν και τμήματα του στρατού. Το Δικαστήριο αν και δεν θεώρησε ως προσβολή των ειρηνιστικών πεποιθήσεων των γονέων την παρουσία στρατιωτικών στην παρέλαση, τους αναγνώρισε το δικαίωμα να διαφωτίζουν και να συμβουλεύουν το παιδί τους, ν' ασκούν τις φυσικές εκπαιδευτικές τους λειτουργίες σε αυτό και να τις κατευθύνουν με βάση τις δικές τους φιλοσοφικές ή θρησκευτικές πεποιθήσεις. Επίσης θεώρησε υπερβολική την επιβολή ειδικών κυρώσεων για τους μαθητές που δε συμμετέχουν σε τέτοιες εκδηλώσεις και απεφάνθη ότι μία τέτοια πρακτική υπερβαίνει τα παιδαγωγικά όρια.

ου αναγνωρίζεται ρητά το προαναφερθέν δικαίωμα στους γονείς, θεωρεί ανεπίτρεπτη την επέμβαση του δικαστή, όσον αφορά τη θρησκευτική ανατροφή, με εξαίρεση στην περίπτωση καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος και αντίθετη αυτής στα χρηστά ήθη. Σε μια άλλη υπόθεση³⁰ από τη νομολογία ο δικαστής απαγόρευσε στην παλαιοημερολογήτισσα μητέρα και στον χλιαστή πατέρα να διαπαιδαγωγήσουν θρησκευτικά τα ανήλικα τέκνα τους που είχαν ενταχθεί στην Ορθόδοξη Ανατολική χριστιανική εκκλησία. Αφενός μεν προσπάθησε να αποτρέψει τη σύγκρουση των γονέων, που ο καθένας θα προσπαθούσε να προσεταιριστεί τα παιδιά στο δικό του θρήσκευμα, αφετέρου έδωσε τη δυνατότητα στα ανήλικα τέκνα να συνεχίζουν στο θρησκευτικό δρόμο που αρχικά εντάχθηκαν και αν αργότερα μετάνιωσαν να επιλέξουν το δόγμα της αρεσκείας τους με την ενηλικίωσή τους.

Αναφορικά με το δικαίωμα θρησκευτικής διαπαιδαγώγησης, του ανηλίκου τέκνου, έχει τεθεί το ερώτημα εάν οι γονείς ασκούν προσηλυτισμό σε αυτό. Τόσο η θεωρία, όσο και η νομολογία έχουν απαντήσει αρνητικά στο παραπάνω ερώτημα, πάντα όμως με κάποια επιφύλαξη που δικαιολογείται από κάποιες υποθέσεις που έχουν απασχολήσει τα ελληνικά δικαστήρια . Σε μια³¹ από αυτές η χιλιάστρια

29 Νομικόν Βήμα 12, σελίδα 363, αριθμός γνωμοδότησης 1 Ο (27/4/1963) 30

Πρωτοδικείο Πειραιά , απόφαση 334/1973

31 Απόφαση Γ' Τμήματος Αρείου Πάγου, αριθμός 612/1974

μητέρα προσπαθούσε με δόλια μέσα , εκμεταλλευόμενη την απειρία και κουφότητα του επάχρονου τέκνου της , να το μυήσει στο δόγμα των Μαρτύρων του Ιεχωβά . Με διάφορες συμβουλές που του προκαλούσαν φόβο όπως «μην κάνεις το Σταυρό σου για να μη σε τιμωρήσει ο Θεούλης» , προέβη σε μια σειρά από αθέμιτες πράξεις προσηλυτισμού. Σε μια τέτοια περίπτωση όπου το ανήλικο τέκνο δεν γνωρίζει τι είναι σωστό και τι λάθος , βρίσκεται υπό την επιρροή των γονιών που το επιμελούνται βάσει του οικογενειακού δικαίου, οποιαδήποτε απόπειρα των γονιών αθέμιτου επηρεασμού όσον αφορά το θρησκευτικό συναίσθημα του ανηλίκου, όπως παραπάνω στοιχειοθετείται προσηλυτισμός. Από εκεί και πέρα όπως και προηγουμένως έχει αναφερθεί καλείται ο δικαστής να αποφανθεί σχετικά με τη θρησκευτική διαπαιδαγώγηση του ανηλίκου, εφόσον οι γονείς του ασκούν καταχρηστικά το συνταγματικό διεθνώς αναγνωρισμένο δικαίωμα τους στα πλαίσια της γονικής μέριμνας.

5. ΑΙΡΕΣΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΔΟΧΗΣ ΟΣΟΝ ΑΦΟΡΑ ΤΟ

ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ

Ο Αστικός Κώδικας με μια σειρά διατάξεων³² στο τελευταίο βιβλίο του περί κληρονομικού δικαίου προβλέπει μια σειρά αιρέσεων , η πληρωμή των οποίων καταλείπει στον κληρονόμο ό,τι του μεταβιβάζει μετά θάνατον ο κληρονομούμενος. Ο κληρονομούμενος με σκοπό την εκπλήρωση της θέλησής του καταλείπει σε ορισμένα πρόσωπα το κληρονόμημα . Από τη διάταξη της τελευταίας του βούλησης μπορεί να εξαρτηθεί μια σειρά γεγονότων, τα οποία αν επέλθουν, μεταβιβάζεται το κληρονόμημα σε αυτόν που καθορίζει ο διαθέτης. Κάποιες αιρέσεις ³ το κείμενο του νόμου θεωρεί σαν να μην έχουν γραφεί, ενώ κάποιες άλλες που είναι «ανήθικες» είναι άκυρες.

Λέγοντας ανήθικη αίρεση εννοούμε εκείνη, η οποία προσδίδει στη διάταξη τελευταίας βούλησης ανήθικο περιεχόμενο, το οποίο αντίκειται στα χρηστά ήθη (778 Ακ)³⁴, Τέτοιου είδους αίρεση είναι πρωταρχικά αυτή που εξαρτά τα αποτελέσματα της διάταξης τελευταίας βούλησης από την από τον τετιμημένο τέλεση ανήθικης πράξης. Συνηθέστερη περίπτωση ανήθικης αίρεσης είναι εκείνη κατά την οποία τα αποτελέσματα της διάταξης τελευταίας βούλησης , εξαρτώνται από τον διαθέτη, από πράξη του τετιμημένου, η οποία αυτή καθ' αυτή δεν είναι

³² Αστικός Κώδικας, άρθρα 7794-7799

στα άρθρα του 7794 και 7799 θεωρεί σαν να μην έχουν γραφεί.

ώ
γίνε
ται
λόγ
ος
για
τις
αιρέ
σεις
αγα
μία
ς
και
για
την
δελ
εασ
τική
αίρε
ση
που
ο
Αστ
ικός
Κώ
δικ
ας

ανήθικη, προσλαμβάνει όμως ανήθικο χαρακτήρα επειδή σκοπείται ο επηρεασμός της βούλησης του κληρονόμου με τον προσπορισμό σε αυτό περιουσιακών ωφελημάτων, για θέματα τα οποία κατά τις κρατούσες ηθικές αντιλήψεις υπόκειται στην ελεύθερη βούλησή του. Μια αίρεση βέβαια τελευταίας βούλησης του κληρονομούμενου είναι ανήθικη στην περίπτωση που ο κληρονόμος εξαιτίας της πίεσης που του ασκείται προβεί στην πράξη, την οποία θέλησε και επεδίωξε ο διαθέτης.

Μια τέτοια αίρεση είναι και εκείνη κατά την οποία ο διαθέτης προσπορίζει περιουσιακά ωφελήματα στον τετιμημένο, εφόσον ο τελευταίος αλλάξει ή δεν αλλάξει θρήσκευμα. Με βάση το συνταγματικά και με διεθνείς συμβάσεις κατοχυρωμένο δικαίωμα ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης μια τέτοια αίρεση είναι ανήθικη, επειδή του ασκείται πίεση να προβεί αναγκαστικά σε μια πράξη για την οποία από μόνος του είναι ελεύθερος και ικανός να αποφασίσει. Αναμφίβολα πρόκειται και εδώ για καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος τελευταίας βούλησης, κατά τη διάταξη 281 ΑΚ, η οποία αντιβαίνει στα χρηστά ήθη.

Εξυπακούεται βέβαια, ότι μια τέτοια προϋπόθεση δεν προσλαμβάνει ανήθικο περιεχόμενο εάν ο τετιμημένος προβεί στην πράξη που θέλησε και ο διαθέτης, από δική του προαίρεση. Σε μια τέτοια περίπτωση, υπάρξεως ανήθικης αίρεσης ως διάταξης τελευταίας βούλησης, καταλείπεται στον κληρονόμο ό,τι όρισε ο διαθέτης χωρίς την

οποιαδήποτε υποχρέωση του πρώτου να συμμορφωθεί με τη θέληση του δευτέρου.

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το δικαίωμα της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης και η άσκηση του έχουν καταξιωθεί στη χώρα μας και βάσει της εσωτερικής και διεθνούς νομοθεσίας, όσο και από τη νομολογία του ευρωπαϊκού δικαστηρίου, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των ελληνικών δικαστηρίων. Κανείς δεν είναι σε θέση πλέον να το αμφισβητήσει σε κανέναν τομέα της κοινωνικής πραγματικότητας. Τόσο στο χώρο της οικογένειας που παραπάνω εξετάστηκε, όσο και σε χώρους εργασίας, εκπαίδευσης κ.α. γίνεται απολύτως σεβαστό, αρκεί να πρόσκειται ο πολίτης σε γνωστό κατά την έννοια του Συντάγματος θρήσκευμα.

Μέσα στην πρωταρχική κοινωνία όλων μας, την οικογένεια, η θρησκευτική ελευθερία των μελών της εκφράζεται ελεύθερα. Ο γάμος κατά το τελετουργικό της θρησκείας που πρεσβεύουν οι εκαστοτε ετερόδοξοι και ετερόθρησκοι είναι καθ' όλα υποστατός, ενώ η προσχώρηση του ενός σε κάποιο άλλο δόγμα, πέραν του αρχικού που κοινά είχαν δεν συνιστά κλονισμό της εγγάμου διαβίωσης και περαιτέρω λόγο διαζυγίου. Σε παρόμοια περίπτωση η άσκηση της γονικής μέριμνας αν δεν θίγει το ανήλικο τέκνο ασκείται κανονικά από τον ετερόδοξο ή ετερόθρησκο γονέα. Η θρησκευτική διαπαιδαγώγηση των ανηλίκων είναι αποκλειστικό έργο των γονέων, των οποίων τις πεποιθήσεις υποχρεούνται να σέβονται οι αρμόδιοι κρατικοί φορείς.

Όσον αφορά τέλος, τις αιρέσεις κατά την κληρονομική διαδοχή περί

αλλαγής θρησκευματος ή εμμονής σε κάποιιο, είναι ανήθικες και δεν υφίστανται.

Όλα τα παραπάνω δικαιώματα αναγνωρίζονται στους Έλληνες πολίτες αρκεί να μην τα ασκούν καταχρηστικά και σε αντίθεση με τα χρηστά ήθη³⁵. Το Σύνταγμα καθορίζει το ίδιο τα όρια που πρέπει η θρησκευτική ελευθερία να έχει³⁶, απαγορεύοντας τον προσηλυτισμό και ορισμένες εκδηλώσεις αντίθετες στη δημόσια τάξη. Σύσσωμη η έννομη τάξη καταδικάζει οποιαδήποτε κατάχρηση κατά την ανατροφή των ανηλίκων, στα πλαίσια της γονικής μέριμνας, η οποία κατάχρηση μπορεί να εκδηλωθεί με πράξεις σε βάρος του ανηλίκου³⁷.

Γενικότερα, επομένως, όπως και σε όλα τα συνταγματικά δικαιώματα, έτσι και σε αυτό που εξετάσαμε απαγορεύεται και τιμωρείται η καταχρηστική άσκηση, εφόσον αυτό προτάσσει το συμφέρον και η ελευθερία δράσης του συνόλου των πολιτών.

35281 και 178 ΑΚ

36 Π.Δ. Δαγτόγλου , ατομικά δικαιώματα, σελίδα 397

37 Χαρακτηριστικό παράδειγμα μας αναπτύσσει η απόφαση 161/1970 του

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Ζητήματα Συνταγματικού Δικαίου, Απρίλιος 1997, Ζ' έκδοση - Ανατύπωση.
2. ΑΡΙΣΤΟΒΟΥΛΟΣ ΜΑΝΕΣΗΣ , Συνταγματικά Δικαιώματα - α' τόμος, ατομικές ελευθερίες, εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1982.
3. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΒΟΥΖΙΚΑΣ , ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, Τεύχος β' , Αθήνα 1976.
4. Ι.Σ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ , Αστικός Κώδικας και Εισαγωγικός Νόμος, Αθήνα 1997 .
5. ΕΚΔΟΣΗ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ , Ποινικός Κώδικας , επιμέλειας: Αθανασίου Κονταξή, Π.Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑΣ , Ιούνιος 1997.
6. Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ , Συνταγματικό Δίκαιο - Ατομικά Δικαιώματα , α' τόμος, εκδόσεις ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα 1991.
7. ΚΩΣΤΑ Γ. ΜΑΥΡΙΑ - ΑΝΤΩΝΗ Μ. ΠΑΝΤΕΛΗ , Συνταγματικά Κείμενα ελληνικά και ξένα, εκδόσεις ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥ ΛΑ, Αθήνα 1996.
- 8.Ι.Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ , Θεωρία και Νομολογία για τους Μάρτυρες του Ιεχωβά , Νομικό Β"ημα 34, 1986 , σελίδες 502 επόμενα.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

1. ΣΤΕ 2105/1975, Υποστατός ο γάμος μεταξύ Μαρτύρων του Ιεχωβά .

Θεωρία και Νομολογία για τους Μάρτυρες του Ιεχωβά, Ι.Μ. Κονιδάρη,

σελίδα 83 J Νομικό Βήμα 23/1975, σελ. 1203-1204.
2. Π. Προ Θεσσαλονίκης 7709/1980 J Αρμενόπουλος 341/1980 σελ. 804-

806 . Υποστατός ο γάμος μεταξύ Μαρτύρων του Ιεχωβά κατά τους

τόπους της θρησκείας τους.
3. Εφετείο Αθηνών 2164/1981, Αρμενόπουλος 1981, σελ. 948-949 .

Οικογενειακό Δίκαιο, Ακύρωση γάμου ετεροδόξων.
4. Πρωτοδικείο Αθηνών 15378/1977, Νομικό Βήμα 1978, σελ. 1087-

1088. Γάμος χιλιαστών.
5. Πρωτοδικείο Πειραιώς 488/1963, Νομικό Βήμα, σελ. 1021 J Γάμος

Μαρτύρων του Ιεχωβά.
6. Πολ. Πρωτ. Θεσσαλονίκης 2027/1972 , Αρμενόπουλος 1972, σελ.

944 . Ανυπόστατος ο γάμος μεταξύ Μαρτύρων του Ιεχωβά.
7. Πολ. Πρωτ. Αθηνών 7932/1973, Αρμενόπουλος 1973, σελ. 777-779.

Γάμος Χιλιαστών.

8. 1351 . Υπόθεση των συναινετικά διαζευχθέντων Ιεχωβάδων
Μο Πάτρας.
ν.
Πρ 9. Εφετείο Αθηνών 1843/1987, Νομικό Βήμα 1987, σελίδες 782 - 783 .
ωτ. Γάμος χιλιαστών - έννοια γνωστής θρησκείας.
Πατ
ρώ 10. Μον. Πρωτ. Ηρακλείου 245/1986, Αρχείο Νομολογίας 1986, σελ.
ν 125-132 Γονική μέριμνα ανηλίκων τέκνων σε περίπτωση
695 διαστάσεως συζύγων λόγω προσχώρησης της μητέρας στο χιλιασμό.
/19
89,
ΕΛΛ 11. Εφετείο Θεσσαλονίκης 1294/1977, Αρμενόπουλος 1978, σελ. 41-43.
ηνικ Διαζύγιο λόγω προσχώρησης της συζύγου στους Μάρτυρες του
ή Ιεχωβά .
Δικ
αιο 12. Εφετείο Θεσσαλονίκης 950/1975 , Αρμενόπουλος 1976, σελ. 593 -
σύν 594. Οικογενειακό Δίκαιο, χιλιάστρια σύζυγος.
η
31 13. Πολ. Πρωτ. Σάμου 67/1972 , Δικαιοσύνη 1972 , σελ. 622 - 623 .
(19 Διαζύγιο λόγω ισχυρισμού κλονισμού του γάμου από προσχώρηση
90) συζύγου στους Μάρτυρες του Ιεχωβά.
σελ
·
14. Πρωτ. Βέροιας 774/1972, Νομικό Βήμα 20, σελ. 1203-1210 . Ο
1 προσηλυτισμός ως κλονιστικό στοιχείο του γάμου.
3
5 15. Μον. Πρωτ. Θεσσαλονίκης 3087/1979 (Ασφαλιστικά Μέτρα) ,
0 Αρμενόπουλος 1981, σελ. 492 - 494 . Υπόθεση χιλιαστή πατέρα.
-

νικά 1970,

σελ. 299. Χιλιαστής πατέρας.

17. ΑΠ 1107/1992 Α' Τμήμα, Ελληνική Δικαιοσύνη 1994, σελ. 375 .

Υπόθεση Διαφωνούντων Γονεών.

18. Μον. Πρωτ. Θεσσαλονίκης 1080/1995 (Ασφαλιστικά Μέτρα),
Αρμενόπουλος 1995, σελ. 1160 . Διαζύγιο λόγω αλλαγής

θρησκειύματος.

16.

Πλ

ημ

μελ

ειο

δικ

είο

Θε

σσ

αλο

νίκ

ης

161

/19

70,

Ποι

νικ

ά

χρο

19. ΑΠ 612/1974, Τμήμα Γ' , Νομικό Βήμα 1975, σελ· 168.

Προσηλυτισμός τέκνου από χιλιάστρια μητέρα.

20. Πρωτ. Πειραιά 334/1973, Νομικό Βήμα 1974, σελ 697 .

Παλαιομερολογήτισσα μητέρα - χιλιαστής πατέρας.

21. Γνωμοδότηση Εισαγγελίας ΑΠ αριθμός 1 Ο (27/4/1963), Νομικό

Βήμα 12, σελ 363 θρησκευτική ανατροφή τέκνου.

22. Νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του

Ανθρώπου Υπόθεση Βαλσάμη , Το ΣΥΝΤΑΓΜΑ 4/1997 σελ 995.